

PHILIPPE MESNARD
YANNIS THANASSEKOS

EDITORIAAL

TWINTIG JAAR LATER : NIEUWS UIT HET OOSTEN

In de nacht van 9 november 1989 'valt' de Berlijnse muur, zoals dat voortaan officieel heet, wat betekent dat de *Vopo's* op die dag niet meer het bevel kregen om op iedereen te schieten die de scheidingslijn tussen Oost-Berlijn en de Westberlijnse enclave wilde overschrijden. Deze lijn stond sinds 1961 symbool voor de breuk tussen het door de Sovjet-Unie gecontroleerde Blok en West-Europa, dat een strategische bondgenoot van de Verenigde Staten was. Een jaar later, op 23 augustus 1990, bekrachtigt een stemming in het parlement van de DDR de opneming van de DDR in de Grondwet van de Bondsrepubliek, waarmee de hereniging van de twee Duitslanden een feit is. Deze gebeurtenis staat bekend onder de naam *Wende*. Zij wekte verrassing, maar geen verbazing, omdat de ineenstorting van het sovjetblok enkele jaren tevoren al begonnen was met de Glasnost van Michael Gorbatsjov.

Wat via de media tot een evenement is uitgegroeid, blijft voortaan, dankzij een paar foto's, in onze culturele verbeelding hangen als één van de grote symbolen van de vrijheid. Deze overgang naar het collectieve gebeuren is namelijk geen metafoor; het heeft daadwerkelijk plaatsgevonden op geografisch, politiek en sociaal niveau. Twintig jaar nadien is het onmogelijk om in enkele regels de balans op te maken van dit gedenkwaardige gebeuren. De liberale democratie leek in ieder geval definitief revanche te nemen op de stalinistische Leviathan. Men vierde de overwinning van de democratie, waarvan de principes zich zouden gaan uitstrekken over het hele oosten tot aan de grenzen van het onmetelijke Rusland. Maar het triomfalisme was van korte duur. De ondergang en het uiteenvallen van het 'Rijk van het kwaad' hebben etnische en nationale oorlogen tot gevolg gehad, tot conservatieve democratieën geleid en op weer andere plaatsen tot oligarchieën. En bovendien waren de gevolgen van de koude oorlog nog maar

nauwelijks uitgewist, of een nieuw verschijnsel begint de wereld te bestoken, het internationale terrorisme van de 'schurkenstaten'. Van het ene 'Rijk van het kwaad' naar het andere, drijven er wederom zware wolken aan de geopolitieke hemel, een situatie die overal het gevoel van onveiligheid voedt, bij anderen de militarisering van de geesten versterkt en bij ons, in onze ontwikkelde democratieën, de gewenning doet groeien aan maatregelen die betrekking hebben op de 'uitzonderings-toestand'.

Afgezien van dit nogal sombere beeld: wat vieren we eigenlijk nu het twintig jaar geleden is dat de Berlijnse muur is gevallen?

Twintig jaar nadien, in november 2009, weten we dat deze gebeurtenis zonder twijfel zal leiden tot een mediaspektakel in het kielzog waarvan herdenkingen, politieke debatten, getuigenissen, films, documentaires, docudrama, TV-series, colloquia, speciale uitgaven en themanummers zullen worden meegezogen.

Wat de herinnering betreft, is de hereniging van Duitsland stellig een doorslaggevende factor geweest in de herinnering aan de nazi-kampen en de volkerenmoord op de Joden. Die neemt nu in onze cultuur, en voor een groot aantal in het dagelijkse landschap, een plaats in die niet meer weg te denken valt. Deze herinnering werd bevestigd met echte instellingen als pilaren, gewaarborgd door politieke instellingen en bekrachtigd door wetten en decreten, zoals de wet Gayssot in Frankrijk en recente wetten op het gebied van de herinnering, die binnenkort waarschijnlijk in alle landen van de Europese Unie zullen worden toegepast. Tezelfder tijd heeft de geïnstitutionaliseerde herinnering aan de moord op de Joden geleid tot een waterval van eisen om herdenking van groepen die zich beklagen over een tekort aan publieke erkenning van de misdaden die tegen hun voorouders werden begaan. Als reactie op dit verschijnsel volgde een hele reeks boetedoeningen en schuldbekenenissen van Staten of van het Vaticaan, aanvankelijk alleen met betrekking tot de jodenmoord, maar later ook jegens de gefusilleerden van 1917, de slavernij en de Harki's...

De keerzijde van deze beweging, maar ook van de radicalisering van de vormen van blind geweld - met name van die van het terrorisme tegen burgers - was dat het gewapende oorlogsverzet veel minder waardering kreeg en uit de aandacht verdween. Als object van historische, vaak anachronistische, deconstructies, maar ook als het doelwit van allen die in het 'compromis', het weigeren van een keuze en het zich terugtrekken in het privéleven een gedrag zagen dat het best paste bij het tumult van de donkere jaren, heeft het verzet geleidelijk zijn referentiewaarde verloren, terwijl het toch veel legendes in het leven had geroepen, maar daarenboven ook had gediend als baken, op politiek gebied in het bijzonder, en op het gebied van actievoeren in het algemeen. De antifascistische traditie lijkt

bij gebreke aan nakomelingen zelfs tot ondergang gedoemd. Ook de aandacht van onderzoekers, cineasten en politici is zich gaan richten op daden van passief verzet, daden die verdienstelijk waren maar die niet konden concurreren met het actieve, burgerlijke en gewapende verzet.

Toch heeft deze algemene verschuiving andere gevolgen die, als een paard van Troje, vragen om een nieuwe blik op de kwestie van het slachtoffer en op de vraag wat er te verwachten valt van de invloed van ultranationalistische stromingen die in de landen in het Oosten weer sterk in opmars zijn. Daar is inderdaad sprake van iets nieuws. Maar wel 'iets nieuws' dat doet terugdenken aan de zwarte jaren, aan de uniformen van de hulptroepen van de nazihorden, die terreur zaaiden en zich schuldig maakten aan massamoorden. Onder hen bevinden zich figuren die op weg zijn tot nationale helden uit te groeien, terwijl bovendien nieuwe extreemrechtse politieke groeperingen comfortabele plaatsen op het politieke toneel bekleden. Naar verluidt is er in Oekraïne sprake van om, met instemming van de regionale politieke instanties of van de regering van Vladimir Joetsjenko, de volgende misdadigers tot nationale held uit te roepen: Roman Tsjoekjevitj, voormalig leider van een bataljon van de SS-divisie Galicia en Stepan Bandera, nationalistisch extremist, oprichter en leider van de organisatie van Oekraïense nationalistische OON[B] en commandant van de SS-divisie Roland. Onnodig te vermelden dat beiden zich aan talloze misdaden schuldig hebben gemaakt.

Naast de golf van concurrerende herdenkingen in het Westen komen er nu ook in het Oosten allerlei herdenkingen van geheel tegengestelde aard die als een herschrijving van de geschiedenis kunnen worden beschouwd: herdenking van het communisme en van het 'werkelijk bestaande socialisme', complexe herdenking van de slachtoffers van het Stalinisme - de beulen die op hun beurt voordoen slachtoffers van de Stalinterreur worden - anticommunistische herdenkingen met hun ultranationalistische vertakkingen in alle mogelijke vormen...

Zeker, 20 jaar later is het verleden niet teruggekeerd, maar niets aan de horizon lijkt te beantwoorden aan de verwachtingen die de val van de Berlijnse muur had gewekt.

Traduit du français par Hessel Daalder